

TÜRK DIŞ TİCARETİNİN SERBESTLEŞTİRİLMESİ BAĞLAMINDA TÜRKİYE-AB GÜMRÜK BİRLİĞİ UYGULAMASININ ROLÜ: TEORİK BİR BAKIŞ

*İlhan GÜLLÜ**

Özet

Türkiye ekonomisinin serbest piyasa koşullarına uyarlanması ve Türk dış ticaretinin serbestleştirilmesi sürecinde bölgesel birleşmeler önemli araçlar olarak görülmüştür. Avrupa Birliği'ne tam üyelik çerçevesinde uygulanmakta olan Gümrük Birliği Anlaşması, Türkiye'nin bölgesel girişimlerinin en ciddi olanıdır. Son otuz yıldan beri Türk dış ticaret hacminin genişlemesinde önemli rol oynamış, buna karşın ithalat eğilimini ve ihracata yönelik üretim kapasitesinin bağımlılık derecesini artırmıştır. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyeliğinin henüz gerçekleşmemiş olduğu bir süreçte uygulanmakta olan gümrük birliği, teorik yaklaşımlarla ifade edilen sonuçları doğrulamamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dış Ticaret, Bölgeselleşme, Gümrük Birliği, Türkiye Ekonomisi
Jel Kodları: F1, F15

ROLE OF TURKEY-EU COSTOMS UNION IN THE CONTEXT OF LIBERALIZATION OF TURKISH FOREIGN TRADE: A TEORETICAL VIEW

Abstract

Regional integrations have been important tools in the adaptation of Turkish Economy to free market conditions and liberalization of Turkish foreign trade. Custom Union Aggrement, which has been implemented in the framework of full membership to the European Union, is the most serious regional initiative of Turkey. It has played an important role in the expansion of Turkish foreign trade volüme. On the other hand it has increased importing tendency and dependence degree of production capacity to the exporting. Custom Union, which is being implemented in a period in which Turkey's full membership to the EU has not fulfilled, does not cause the results stated with theoretical approaches.

Keywords: Foreign Trade, Regionalization, Custom Union, Turkish Economy
Jel Codes: F1, F15

* Yrd. Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, igullu@nevsehir.edu.tr, Nevşehir, Türkiye

GİRİŞ

Ticareti serbestleştirme girişimleri yirminci yüzyıl başlarında ortaya çıkmış ancak Birinci ve İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi, çabaları sekteye uğratmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası, uluslararası ticareti serbestleştirme girişimleri bir yandan Dünya Ticaret Örgütü (GATT), diğer yandan da bölgesel iktisadi birleşme hareketleri yoluyla sağlanmaya çalışılmıştır. Savaş ve kriz dönemlerinde duraklamış olmakla beraber, gümrük tarifelerinde indirimle gidilmesi, uluslararası ticaretin serbestleştirilmesine yönelik önemli bir girişim olmuştur. İktisadi birleşmeler ise, ilk örnekleri 19.yüzyılda Avrupa devletleri arasında görülen, bu alandaki diğer çabalardandır.[†] İktisadi birleşmeler arasında en yaygın olanları, serbest ticaret anlaşmaları ve gümrük birlikleridir.[‡] Günümüzde Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) bünyesinde yapılan görüşmeler beklendiği gibi sonuçlanmamış olmakla beraber AB'nin genişleme süreci, bölgesel bütünleşme yoluyla ticaretin serbestleştirilmesi çabalarına iyi bir örnektir.[§] Ancak, Türkiye'nin 1996'dan beri Avrupa Birliği ile uygulamakta olduğu Gümrük Birliği, günümüzde de AB'ye tam üyelik sürecinde tartışmaların odağını teşkil etmektedir.

Bu çalışmada öncelikle, gümrük tarifelerinin kaldırılmasının ticaretin serbestleştirilmesindeki rolü, gümrük birliği uygulamasının üye ve aday ülkelere etkileri teorik bir yaklaşımla ele alınacak daha sonra da Türkiye AB Gümrük Birliği uygulamasının Türk dış ticaretinin serbestleştirilmesindeki rolü üzerinde durulacaktır.

I.GÜMRÜK BİRLİĞİ UYGULAMASINA TEORİK YAKLAŞIM

Gümrük birliği, Avrupa Ortak Pazarı örneğinde olduğu gibi, ticarete birlik üyesi ülkeler arasında tarifelerin ve kotaların kaldırıldığı, buna karşın birlik dışındaki ülkelere tek ve ortak gümrük tarifesinin uygulandığı bir iktisadi bütünleşme hareketidir (Hançerlioğlu, 2004:147). Diğer bir deyişle gümrük birliği, “üye ülkeler arasında dış ticarete konu olan mal ve hizmetler üzerindeki vergi ve miktar kısıtlamalarının karşılıklı olarak kaldırılması ve üçüncü ülkelere karşı, ortak gümrük tarifesi uygulaması şeklinde bir ekonomik entegrasyon sürecidir” (Robson, 1993:13).

İktisadi birleşme teorileri kapsamında gümrük birliği düşüncesi, başlangıcından günümüze önemli aşamalar kaydetmiştir. Maurice Byé, Herbert Giersch ve Jacob Viner uluslararası ticaretin düzenlenmesi konusunda yeni düşünceler ortaya koyarak, gümrük birliği teorisini oluşturma girişimleriyle klasik ve neoklasik iktisatçıların düşüncelerini temelden sarsmışlardır. “Bu iktisatçıların düşünceleri İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşturulan kurumlardan biri olan GATT'in, ‘serbest ticaret şartları kısmen gerçekleşse diğer bir ifadeyle serbest ticaret ve gümrük

[†] Almanya, Avusturya ve Güney Afrika tarafından 1815-1948 tarihleri arasında yapılan gümrük birliği anlaşmalarına ilişkin bir liste için bkz. Jacob Viner, *The Customs Union Issue*, 1950, ss.141-169.

[‡] Balassa, iktisadi birleşmeyi süreç ve ulus devlet açısından tanımlamaktadır. Ona göre süreç bakımından iktisadi birleşme “farklı ulus-devletlere ait ekonomik birimler arasındaki tüm ayrımcılıkların ortadan kaldırılması” şeklinde tanımlanırken ulus-devlet anlamında “ulusal ekonomiler arasında her tür ayrımcılığın ortadan kaldırılması” olarak ifade edilmektedir (Balassa, 1961:174). İktisadi birleşme hareketlerini derecelerine göre aşağıdaki gibi sıralayabiliriz: 1)Tercihli Ticaret Anlaşmaları, 2) Serbest Ticaret Bölgesi, 3) Gümrük Birliği, 4) Ortak Pazar, 5) İktisadi Birlik (Seyidoğlu, 2003:204). Öte yandan, “Çok taraflı olarak yürütülen ticari görüşmelerin tümünde müzakereci tarafların karşısına iki temel sorun çıkmaktadır: Birincisi, gümrük birliği çerçevesinde yapılan ticaretin etkileri ikincisi ise dünya ticaretinde gümrük tarifelerinin tek taraflı ya da çok taraflı olarak azalmasının sonuçları.”(Roumeliotis & Wemegah, 1973: 849-854).

[§] Latince “integratio” kelimesinden türetilen “integration” kelimesinin anlamı, bütünleşme olmakla birlikte, Türkçe literatürde daha çok “birleşme” şeklinde kullanılmaktadır (Karluk, 2013:79).

birliği bölgeleri birlikte var olsa bile' optimum küresel ekonomiye ulaşıldığını varsayan ilkelerinden esinlenmiştir** (Roumeliotis & Monica Wemegah,1973: 849-854).

I.I.İktisadi Birleşme Teorisi Çerçevesinde Gümrük Birliği

Gümrük birliği, hem GATT tarafından önemli bir politika aracı olarak görülmüş hem de AB'nin bütünleşme sürecinin önemli bir aşamasını oluşturmuştur.†† Ancak, gümrük birliği teorisinin gelişimi 1950'lerden sonra olmuştur. 1950 yılına kadar klasik iktisatçılar gümrük birliğini, sıradan bir serbest ticaret modeli olarak algılamışlardır. Onlara göre gümrük birliği, serbest ticarete giden sürecin adımlarından biriydi. Pazar alanını genişletmesi, ticari faaliyetleri artırması, uluslararası uzmanlaşmayı sağlaması, üretim faktörleri için en iyi serbest dolaşımı sağlaması gibi yararları olduğunu bilen klasik iktisatçılar, milletler arasındaki kalkınmışlık farkı, kazançların dengesiz dağılımı, eksik istihdam gibi konuları dikkate almamışlardır. Daha öncesinde iktisadi birleşme, teoride ayrıca ele alınan bir konu değilken, Viner 1950 yılında yayınladığı "The Theory of Customs Union" çalışmasıyla gümrük birliği teorisinin öncüsü olmuştur. Viner sonrası iktisatçılar da söz konusu teoriyi ortadoks dış ticaret teorisi çerçevesinde ele alarak önemli eksikliklerini gidermişlerdir.‡‡ Özellikle 1970'lerden itibaren gümrük birliğine daha çok ilgi duyan iktisatçılar, bölgesel bütünleşme, gümrük dışı tarifeler, ölçek ekonomileri gibi konular üzerinde çalışmışlardır.

I.I.I.Viner Yaklaşımı

Viner'e göre bir gümrük birliği belirli koşulları taşınmalıdır; üye ülkeler arasındaki gümrük tarifeleri kaldırılmalı, üçüncü ülkelere yapılan ithalatta ortak gümrük tarifesi uygulanmalı ve toplanan gümrük vergisi gelirleri üye ülkeler arasında üzerinde anlaşılan bir yöntemle dağıtılmalıdır (Viner, 1950:5). Ortak gümrük tarifesi, üye ülkeleri ortak dış ticaret politikası izlemeye yönlendirmektedir. Ayrıca ortak dış ticaret politikası ile ticaret yansımalarının önüne geçilmiş olmaktadır(Halıcıoğlu, 1996/1997:284). §§ Viner, üretimdeki değişimlerin refah etkilerine odaklanan bir üretim modeli geliştirmiş ve gümrük birliği sonucu oluşacak, « ticaret yaratıcı » ve « ticaret saptırıcı » olmak üzere iki etki tanımlamıştır.***

I.I.II.Viner Sonrası Gelişimi

Analizini, temelde gümrük birliklerinin üretim etkisi üzerine inşa etmiş olan Viner, malların talep esnekliklerini sıfır, arz esnekliklerini sonsuz kabul ederek tam uzmanlaşma varsayımları

** Accord Général sur les Tarifs Douaniers et le Commerce (GATT de 1947), partie III, article 24 pp.43-46, "Application territoriale-Trafic frontalier-Uniones douanieres et zones de libres échanges", başlığı altında görüleceği üzere, gümrük birliği alanında yapılan ticaretin dünya ekonomisine katkıları yanında, gümrük birliği dışında kalan ülkeler üzerinde de olumsuz etkileri söz konusudur.

†† Gümrük vergisi, ithal malların ülke sınırlarından girişi sırasında devletçe alınır. "Tarife" deyimi ise çeşitli mallara uygulanacak vergi oranlarını gösteren listeleri ifade eder... Günümüzde gümrük tarifeleri daha çok ithalat üzerine konulmaktadır. Ancak zaman zaman ihracatta da gümrük vergisi uygulamalarına rastlanabilir (Seyidoğlu, 2013:159).

‡‡ Ortadoks gümrük birliği teorisine yapılan katkılar ve eleştiriler için bkz. Lipsey R.G.(1960) "The Theory of Customs Unions: A General Survey" The Economic Journal, volume:70, pp.497-513 ve Krauss,M.B. (1972) "Recent Developments in Customs Union Theory: An interpretive Survey" Journal of Economic Literature, Volume: 10, pp.413-436.

§§ Ticaret yansımaları: Gümrük birliğinden daha düşük dereceli bir ekonomik entegrasyon biçimi olan serbest ticaret bölgesi anlaşmalarında ortaya çıkar. Bu tür ticaret anlaşmalarında bir ortak gümrük tarifesi olmadığı için üçüncü ülkeler bölge için en düşük tarifeli üye ülke üzerinden mal ve hizmet ihraç edebilirler. Buna "ticaretyansımaları" denmektedir. Konuyla ilgili olarak bkz. (Healey, N.M. (1995), The Economics of The New Europa, Routledge, London, p.6).

*** Gümrük birlikleri, statik ve dinamik etkilere neden olmaktadır. Statik etkiler, birtakım varsayımlar altında gümrük birliğinin, üretime olan etkileri (ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkileri), tüketim ve refaha olan etkilerdir (talebi, içerde üretilen nispeten pahalı mala karşı azaltması, dışardan gelen ucuz mala karşı artırması). Dinamik etkiler ise, gerek gümrük birliğini oluşturan ülkeler gerekse üçüncü ülkeler üzerinde ortaya çıkmaktadır. Ölçek ekonomileri, dışsalıklar, rekabet gücü artışı, teknolojinin gelişiminin hızlanması, risk belirsizliğinin azalması gibi (Seyidoğlu, 2013:239).

altında çalışmıştır. Viner'in analizindeki boşluklar daha sonra, başta J.E.Meade, F.Gehrels, R.G.Lipsey, H.G.Johnson, C.A.Cooper, M.Michaely olmak üzere diğer iktisatçılar tarafından tamamlanmıştır.

Meade analizine, mallar arası ikame varsayımını katmış ve Viner'in sabit maliyetler varsayımını yumuşatmıştır. Ona göre, gümrük tarifelerinin kaldırılması, üretim yapısının sabit kaldığı varsayımından hareketle, iç piyasada fiyatları düşürecek ve tüketici rantı oluşturacaktır. Meade böylece, üretim temelli Viner analizine tüketimi dahil etmiştir. (Meade,1955:48). Gehrels, Meade'in tüketim üzerine olan analizini geliştirmiştir. Gümrük birliklerinin, tüketim yoluyla kaynak kullanımına etkisi üzerinde durmuş, tüketim etkisinin üretim etkisini aşması halinde ticaret saptırıcı etkinin hem ülke hem de dünya refahını artırabileceğini belirtmiştir (Lipsey, 1960:496-513). Lipsey ve Lancaster tarafından geliştirilen « ikinci en iyi teori » entegrasyon kavramına yeni boyutlar kazandırmıştır. Lipsey ve Lancaster, ilk defa Meade tarafından ele alınan, dünya ticaretinin, (rekabetçi piyasa açısından en iyi durum kabul edilen) serbest ticarettten uzak olması nedeniyle, ticaretin çeşitli engellerle karşılaşacağı ve bu nedenle ancak şartlı refah seviyesine ulaşabileceği konusuna açıklık getirmişlerdir(Lipsey & Lancaster,1956-7:11-32). Johnson, gümrük birliklerinin maliyetleri düşürücü etkisi üzerinde çalışmış ; birlik üyesi ülkede yüksek maliyetle üretilen bir malın birlik dışında nisbeten daha ucuz bir malla ikame edilmesinin, birlik üyesi ülkedeki mala olan talebi azaltıp ithalata olan talebi, dolayısıyla ithalat harcamalarını artıracakını belirtmiştir (Johnson, 1962 :53). Cooper ve Massell, yüksek maliyetle çalışan firmaların genişleyen piyasadaki durumlarını analiz etmişlerdir (Cooper & Massell,1956 -7: 91-93).

I.II. Ticaretin Serbestleştirilmesi Sürecinde Gümrük Birliğinin Rolü

Bir endüstrideki ithalatın kısıtlayıcı araçlarla korunup korunmaması o endüstrinin dış piyasaya karşı olan rekabet gücünü göstermektedir. Dış ticaret politikasının yaygın araçlarından birisi olan gümrük vergisi, uygulandığı ülkeye vergi geliri sağlaması yanında o ülkedeki endüstrinin rekabet gücünün olmadığını da göstergesidir. Gümrük vergisi uygulaması, hem uygulandığı endüstri dalında hem de ülke ekonomisinde olmak üzere mikro ve makro düzeyde etkiye sahiptir.

I.II.I.Tarifesiz Serbest Ticaret Durumunda Bir Malın Arz ve Talebi

Aralarındaki serbest ticaret anlaşması nedeniyle herhangi bir malın (M) bir ülkeden diğerine geçişinde herhangi bir gümrük vergisi uygulamasının söz konusu olmadığı iki ülke olduğu var sayıldığında, örneğin bir bütün olarak Avrupa Birliği'ni malın arzının olduğu bir ülke (E) ve Türkiye'yi de o mala ilişkin talebin fazla olduğu diğer ülke (T) kabul edelim. Her iki ülkede de malın üretildiği sanayi kolu rekabete açık olup, bu malın arz ve talep eğrileri piyasa fiyatına bağlı olarak bir seyir izlemektedir^{†††}.

Söz konusu malın dünya pazarındaki fiyatını ve ticarete konu olan miktarını; (T) ülkesi için ithalat talep eğrisi, (E) ülkesi için ihracat arz eğrisi şeklinde gösterebiliriz. Bu durumu eşitlik şeklinde de ifade edebiliriz:

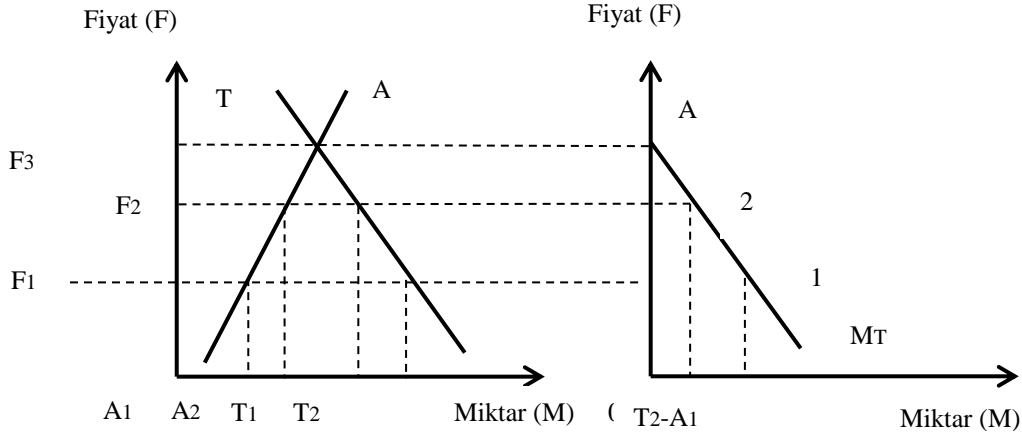
$$(T) \text{ ülkesinin ithalat miktarı} = (T) \text{ ülkesinin tüketicilerinin talebi,}$$

$$(E) \text{ ülkesinin ihracat miktarı} = (E) \text{ ülkesindeki tüketim fazlası üretim.}$$

İki ülke arasındaki ticareti (T) ülkesinde ithalat talebinin ortaya çıkması durumunda aşağıdaki şema aracılığıyla açıklayabiliriz.

^{†††} Bu durumda, (T) ülkesindeki o mala ilişkin arz ve talep bu ülke parasının değerine bağlı olarak değişecektir. (E) ülkesi için de aynı durum söz konusu olacaktır (Krugman P.R. & Obstfeld M., 2000). Bu ülkelerin paraları arasındaki döviz kurunun hangisi olursa olsun ticari politik tedbirlerden etkilenmediği varsayılmaktadır. Böylece her iki ülke pazarında da fiyatları (T) ülkesinin para birimi cinsinden ifade etmek mümkün olmaktadır.

Şekil 1:(T) Ülkesinde İthalat Talebinin Ortaya Çıkması Durumu

MT: (T) ülkesinin ithalat talep eğrisi.

Grafikte A ve T örneğimizde söz konusu olan malın arz ve talep eğrileridir. Ele aldığımız malın dünya piyasasındaki fiyatı F_1 seviyesinde olup (T) ülkesindeki tüketiciler bu fiyattan T_2 kadar mal talep etmektedirler. Buna karşılık (T) ülkesindeki üreticiler A_1 kadar mal üretmektedirler. Bu durumda (T) ülkesinin ithalat talebi:

$T_2 - A_1$ olacaktır.

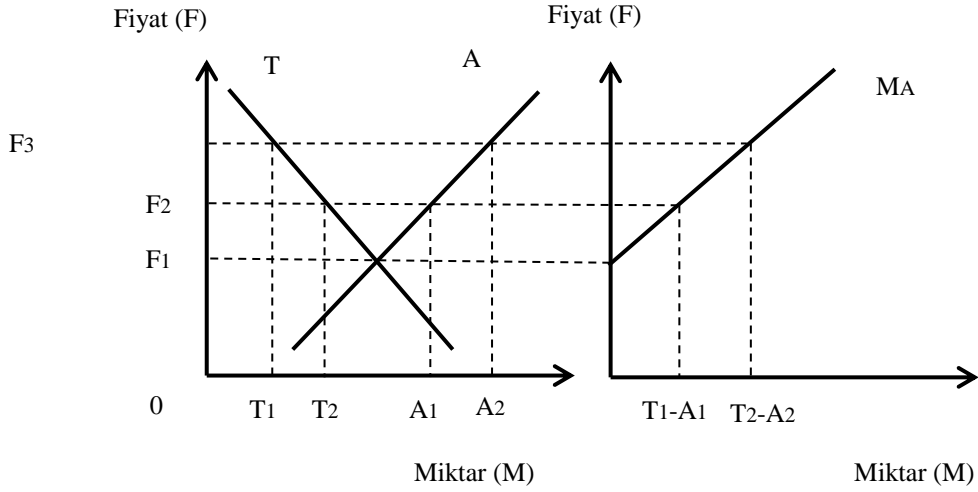
Malın fiyatının F_2 seviyesine yükselmesi durumunda bu ülkedeki tüketiciler, malı pahalı bulacakları için sadece T_1 kadar mal talep edecekler, üreticiler ise kazançlarını artırmak için malın piyasaya arzını artıracaklardır. Bu durumda (T) ülkesinin ithalat talebi:

$T_1 - A_2$ kadar olacaktır.

Fiyatlar F_3 seviyesine yükseldiğinde, talep edilen mal miktarı fiyat artışına bağlı olarak azalacağından malın ülkedeki üreticilerin piyasaya arz ettikleri mal miktarı tüketicilerin taleplerini karşılamaya yetecek ve ülke açısından o malı ithal etmeye gerek kalmayacaktır. Bu nedenle (T) ülkesinin ithalat talep eğrisinin değeri sıfır olacaktır.

Aynı yöntemle, (E) ülkesinde ihracat arzının oluşması halinde iki ülke arasındaki ticareti gösterebiliriz.

Şekil 2:(E) ülkesinde ihracat arzının ortaya çıkması

MA: (E) ülkesinin ihracat arz eğrisi.

Fiyatların F_1 seviyesindeyken (E) ülkesinde arz edilen mal miktarı ancak ülkedeki tüketicilerin taleplerini karşılayabilmekte, yani iki ülke arasında mal ticareti olmamaktadır. (E) ülkesinin ihracat arz eğrisi F_1 fiyat seviyesinde sıfır değerli olmaktadır. İhracata yönelik mal arzı miktarı arttıkça, ihracat arz eğrisi de sağ yukarı doğru yükselmektedir.

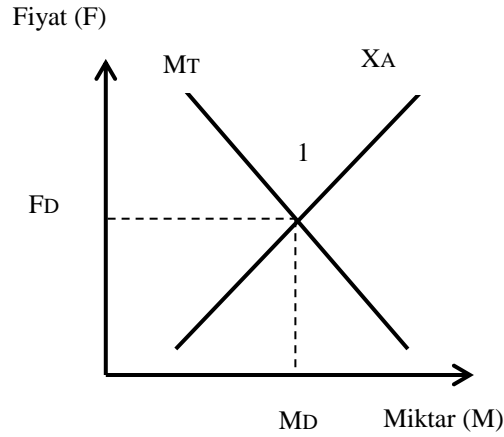
Malın fiyatı F_2 seviyesine yükseldiğinde, (E) ülkesinin üreticileride daha fazla kazanç sağlamak için A_1 kadar mal üreteceklerdir. Buna karşın ülkedeki tüketiciler mal pahalılaştığı için talep miktarlarını T_2 seviyesine düşüreceklerdir. Bu durumda (E) ülkesinin ihracata yönelik arz miktarı:

$A_1 - T_2$ kadar olacaktır.

Malın fiyatının F_3 seviyesine yükselmesi durumunda (E) ülkesi üreticileri üretimlerini arttırmaya devam ederek A_2 seviyesine çıkaracaklardır. Ancak bu durumda fiyat artışı nedeniyle ülkedeki tüketiciler mala ilişkin taleplerini azaltacaklar ve T_1 kadar mal talep edeceklerdir. Böylece (E) ülkesinin ihracata yönelik mal arzı artacaktır:

$A_2 - T_1$ kadar olacaktır.

(T) ülkesinin ithalat talebinin (E) ülkesinin ihracat arzına eşit olması durumunda, dünyanın kalan kısmını da dikkate alarak, meydana gelen dünya dengesini aşağıdaki şekil yardımıyla açıklayabiliriz.

Şekil 3:(T) ülkesinin ithalat talebi

Malın fiyatının FD düzeyinde olması durumunda, dünyadaki arz miktarı talep miktarına eşittir. (1) nolu denge durumunu aşağıdaki eşitliklerle gösterebiliriz:

$$(T)'nin\ talebi - (T)'nin\ arzı = (E)'nin\ arzı - (E)'nin\ talebi + \text{Dünyanın\ kalanının\ arzı} (M).$$

Eşitliği düzenlersek:

$$(T)'nin\ talebi + (E)'nin\ talebi = (T)'nin\ arzı + (E)'nin\ arzı + \text{Dünyanın\ kalanının\ arzı} (M).$$

Buradan hareketle:

$$\text{Dünya talebi} = \text{Dünya arzı}$$

I.II.II.Tarifeli Serbest Ticaret Durumunda Bir Malın Arz ve Talebi

Dış ticarete korumacılık, ulusal güvenlik, iktisadi kalkınma, stratejik ticaret politikası ve dampingin önlenmesi gibi haklı ya da ulusal çalışma düzeyinin yükselmesi, ticaret hadlerinin iyileştirilmesi ve dış pazarlık gücünün artırılması gibi belirli koşullar altında haklı sayılabilecek nedenlerle savunulurken, belirli meslek gruplarının çıkarlarını yansıtmaması, sadece uygulanmakta olduğu endüstri dalıyla kalmayıp diğer endüstri dallarını da korumacılığa zorlaması gibi nedenlerle de eleştirilmektedir (Seyidoğlu, 2013:150).

Gümrük vergilendirmesi yoluyla korumacılık kavramını açıklayabilmek amacıyla öncelikle, kısmi ve genel denge durumundayken ithalata uygulanan vergilendirmenin klasik teori tarafından açıklanan etkilerini ortaya koymak gerekir. Taşıma giderlerinin olmadığı varsayıldığı herhangi bir malın (Örneğin M malı) arz ve talebini grafikteki gibi doğrusal olarak gösterebiliriz.

(T) ülkesinde çok zayıf bir ithalat talebi söz konusu olmaktadır (TD doğrusu üzerinde 1'den 2'ye doğru hareketlilik söz konusudur). (E) ülkesinde fiyat seviyesinin düşük olması, üretim miktarının azalmasına ve talep miktarının artmasına yol açmakta; bu şekilde çok zayıf bir ihracat arzı ortaya çıkmaktadır (AD doğrusu üzerinde 1'den 3'e doğru hareketlilik söz konusudur). Buna karşılık dış ticaret hacmi, tarifersiz serbest ticaret düzenindeki hacim olan MD seviyesinden, tarifeli serbest ticaret düzen hacmi olan MT seviyesine gerilemektedir. MT kadarlık ticaret hacminde (T) ülkesinin ithalat talebi, (E) ülkesinin ihracat arzına eşittir.

(T) ülkesindeki FD seviyesinden FT seviyesine olan fiyat artışı, gümrük vergisi miktarından düşüktür. Aslında gümrük vergisinin bir bölümü, (E) ülkesinde fiyatların düşmesiyle ikame edilmiş ve böylece (T) ülkesindeki tüketicilere uygulanmamıştır. Bu durum, gümrük vergisi uygulamasının ve ithalatı sınırlayan ticaret politikalarının tümünün doğal bir sonucudur. Bununla beraber bu etki, uygulamada çok sınırlıdır. Küçük bir ülke bir mala yönelik gümrük tarifesi uyguladığında kendisinin ithalatı dünya ticaretinde çok küçük bir paya sahip olacağından, ithalat vergisinde indirim gitmesi o malın dünya piyasasındaki fiyatını çok fazla etkilemeyecektir.

Yukarıdaki grafik, yabancı ihracatçıların fiyatlarına küçük bir ülke tarafından gümrük vergisi uygulanmasının etkilerini yansıtmaktadır. Bu durumda gümrük vergisi, malın ithalatçı ülkedeki fiyatını FD'den FD+t1 seviyesine yükseltmektedir. Böylece üretim miktarı da A1'den A2 seviyesine yükselmekte, tüketim miktarı ise T1'den T2 seviyesine düşmektedir. O halde gümrük vergisi uygulayan ülkenin ithalatı azalmaktadır.

Gümrük Tarifesinin FT1 olması durumunda: Gümrük vergisi oranının FT1'e yükseltilmesi durumunda, sınırlandırılmış bir durum olacağı öngörülebilir. Gümrük tarifesinin yüksek olması nedeniyle, malın ithalatı sıfır düzeyindedir. Gümrük tarifesinin FT seviyesinde ithal edilen miktarı olan T2A1imkânsız hale gelmektedir. Prohibitif denem bir tarife söz konusudur.

Gümrük Tarifesinin FT2 olması durumunda: Gümrük tarifesinin, FT1'in üstünde herhangi bir seviyeye örneğin FT2'ye yükseltilmesi durumunda ise hiçbir şey değişmemekte, ithalat sıfır kalmaktadır. Bu son durumunda "tarifede su olduğunu" (Water in the tariff) düşünebiliriz. Diğer bir ifadeyle FT1'in üstünde kalan gümrük tarifesi indirimlerinin ekonomiye hiçbir etkisi olmayacaktır.

I.II.III.Gümrük Birliği Uygulamasının Üye Ülke Ekonomisine Etkisi

Gümrük vergisi uygulaması, ithalatçı ülkede malın fiyatını artırırken ihracatçı ülkede azaltmaktadır. Sonuçta, ithalatçı ülkedeki tüketiciler kayba uğrarken ihracatçı ülkedekiler kazançlı olmaktadır. Üreticiler ise ithalatçı ülkede kazanç sağlarken ihracatçı ülkede kayba uğramaktadırlar. Diğer bir ifadeyle hükümet, uygulamakta olduğu gümrük vergisinden gelir elde etmektedir.

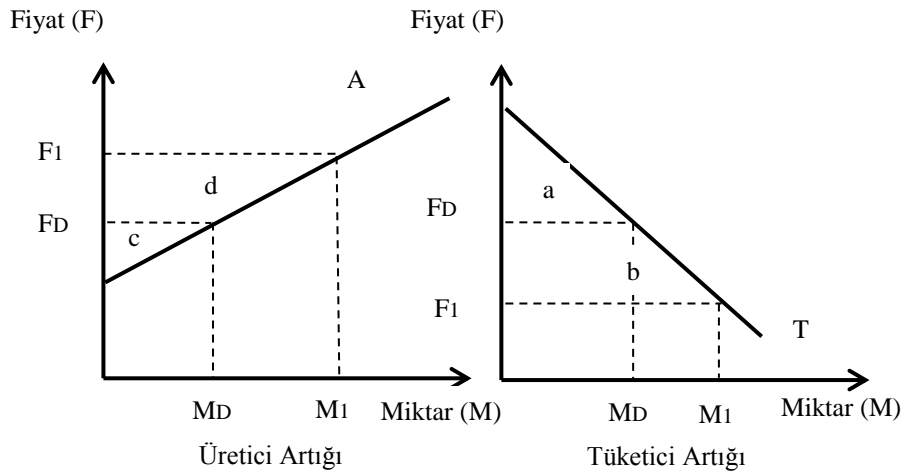
Gümrük vergisi uygulanması durumunda ortaya çıkabilecek sonuçları aşağıdaki gibi özetleyebiliriz (Laborde, 2005:63):

- Tüketici artışıdaki değişme: Yerli tüketim A1A2 kadar azalmaktadır.
- Üretici artışıdaki değişme: Yerli üretim T1T2 kadar artmaktadır.
- Dış ticaret hacmindeki değişme: İthalat miktarı diğer iki etkinin (üretim ve tüketim) toplamı, yani A1A2+T1T2 kadar azalmaktadır.
- Hükümet gelirlerindeki değişme: Gümrük tarifesi uygulaması, tarife gelirini doğurmakta, bu da ithal edilen miktar ile vergi oranının çarpımına eşit olmaktadır. FTxT2A1. Grafikte (c) ile gösterilen dikdörtgenin alanına eşittir.
- Gelir dağılımındaki değişme: Fiyat artışı ve vergi uygulaması gelirin, tüketicilerden üreticilere ve devlete doğru yeniden dağıtımını sonucunu doğurmaktadır.

Gümrük vergisi uygulamasının kazancını ve maliyetini ölçmek amacıyla kullanılan yöntem, mikro ekonomik analize konu olan iki kavram üzerine dayanmaktadır: tüketici artığı (kazancı ya da rantı) ve üretici artığı (kazancı ya da rantı).

Tüketici artığı, tüketicinin satın alma yoluyla sağlayacağı kazanç miktarını ölçmekte olup tüketici tarafından gerçekte ödenmiş fiyat ile ödemeye hazır olduğu fiyat arasındaki farktır (Seyidoğlu, 2013:167). Tüketici artığı, fiyat seviyesinin üstünde ve talep eğrisinin altında kalan alana eşittir. Aşağıdaki şekilde F malın fiyatını, M de miktarını göstermektedir. Fiyatın FD olması durumunda talep edilen miktar MD kadardır ve tüketici artığı (a) ile gösterilen alana eşittir. Eğer fiyat, F1 seviyesine düşerse, tüketiciler tarafından talep edilen miktar da M1 seviyesine yükselecektir. Tüketici artığı (a) alanına ilaveten (b) ile gösterilen alanın toplamına eşitlenecek şekilde artacaktır.

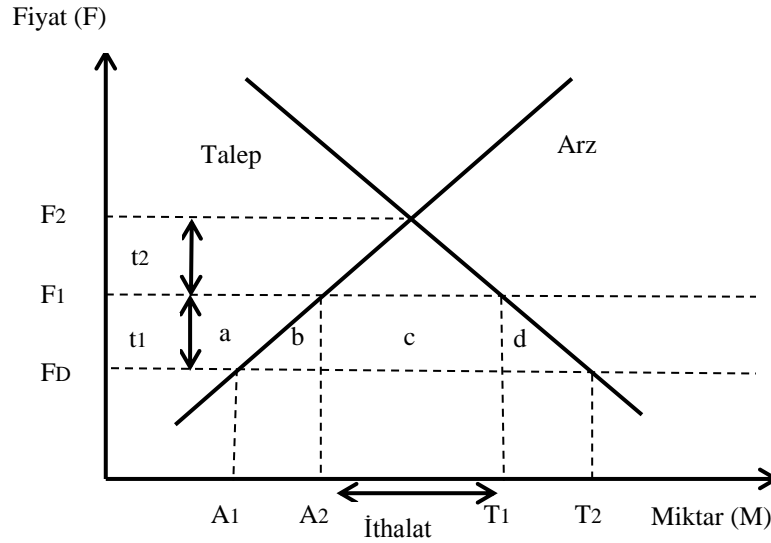
Şekil 5: Üretici ve Tüketici Artığının Geometrisi

Üretici artığı için de benzer durum söz konusudur. Üretici artığı, üreticilerin belli miktar malın satışından elde ettikleri gelir ile o miktar üretimin yapılabilmesi için zorunlu olan maliyet ödemeleri arasında kalan pozitif farkı ifade etmektedir (Seyidoğlu, 2013: 168). Üretici artığı, fiyatın altında ve arz eğrisinin üstünde kalan alana eşittir. Şekilde görüldüğü üzere, FD fiyat seviyesinde arz edilen mal miktarı MD olmaktadır. Bu durumda söz konusu olan üretici artığı, (c) ile gösterilen alana eşit olmaktadır. Eğer fiyat F1 seviyesine yükselirse arz edilecek mal miktarı da M1 seviyesine yükselecektir. Üretici artığı bu durumda (c) bölgesine ilaveten (d) bölgesini de içine alan toplam alana eşit olacaktır.

Tarifelerin refah etkisini, üretici ve tüketicilerin artığından ya da kazancından yola çıkarak ölçebiliriz. Aşağıdaki grafikte görüldüğü gibi gümrük vergisi uygulanmadan önce üretici artığı FD'nin altındaki ve arz eğrisinin üstündeki alana eşit bulunmaktadır. Gümrük vergisi uygulanmasıyla birlikte fiyatın F1'e yükselmesi sonucunda, üreticilerin kazancı artacağından dolayı piyasaya daha fazla mal arz edeceklerdir. Dolayısıyla üretici kazancı, (a) ile gösterilen alan kadar artacaktır.

Şekil 6:Gümrük Vergisinin Net Maliyeti

Malı ithal eden ülkedeki tüketiciler, gümrük vergisi uygulaması sonucu çok yüksek bir fiyatla karşı karşıya bulunmaktadır ve bu durum onların aleyhine olmaktadır. Tüketicilere uygulanan fiyatın FD'den F1'e yükselmesi durumunda tüketici kazancı (a+b+c+d) alanı kadar azalmaktadır.

Burada devlet üçüncü bir aktör daha söz konusudur. Devlet topladığı gümrük vergisi gelirlerine karşılık gelen bir kazanç sağlamaktadır. Bu kazanç, gümrük tarifesi temsil eden t1'in, ithalat hacmiyle olan $(MT) = (T1 - A2)$ ile çarpımı şeklinde ifade edilebilir. O halde devletin kazancı (c) alanına eşittir.

Görüldüğü üzere, tüketicilerin kazancının bir bölümü (a bölgesi kadar) ile üreticilere sübvansiyon sağlanmış, bir bölümüyle de (c bölgesi kadar) devlete gelir aktarılmıştır. Bu durumu, aşağıdaki eşitlik biçiminde de ifade etmek mümkündür:

Tüketici kazancındaki kayıp - Üretici kazancı - Devletin vergi geliri

Bu kavramları grafik üzerindeki alanlarla özdeşleştirecek olursak:

$$(a+b+c+d) - (a) - (c) = (b+d)$$

O halde kayıpları gösteren iki tane üçgen ve kazanç miktarına karşılık gelen bir tane dikdörtgen alanı söz konusudur.

Gümrük tarifesi uygulamasının olumsuz etkileri, söz konusu iki adet üçgen ile gösterilmektedir. Bu iki üçgen ile gösterilen alanlar hiçbir kesimin sübvansiyonu ya da geliri olmamaktadır. Ulusal ekonomide cereyan etmekte olan serbest ticarete gümrük tarifeleri getirmek suretiyle yapılan müdahalenin sonuçlarını, yani toplumsal maliyetini yansıtmaktadır.

Birinci üçgen (b), üretimin bozulmasından kaynaklanan zararı göstermektedir. Gümrük vergisi uygulaması, yerli üreticileri büyük miktarlarda ve tarifeler sonucu yüksek maliyetli üretim yapmaya yöneltmekte, bu da verimlilik kaybına yol açmaktadır.

İkinci üçgen (d) ise tüketimin bozulması sonucu oluşan zararı göstermektedir. Tarifelerin yol açtığı yüksek fiyatlar nedeniyle tüketiciler söz konusu maldan çok az miktarda tüketmekte, kendilerini söz konusu mal kadar tatmin etmeyen başka mallara yönelmektedirler.

Buraya kadar yaptığımız analiz, gümrük tarifesi uygulamasına bağlı olarak toplumun net bir kayba uğrayacağını yani toplumun refah seviyesinin düşeceğini ortaya koymaktadır. Buradan hareketle, gümrük birliği oluşturulmak suretiyle gümrük vergisi ve diğer kısıtlayıcı araçların tümünün kaldırılmasının üye ülke ekonomileri üzerindeki etkileri ortaya koyabiliriz.

II. TÜRKİYE – AB GÜMRÜK BİRLİĞİ’NİN TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİ

Türkiye’nin 2014 yılında 399 787 275 dolarlık dış ticaret hacminin 157 610 158 dolarlık kısmı ihracat iken 242 177 117 doları ithalattır. Dış ticaret hacmi içinde AB’nin payı 157 298 021 dolar olup bunun 68 514 370 doları ihracattan ve 88 783 651 doları da ithalattan oluşmaktadır (TUIK, 2014).^{§§§} Gümrük Birliği Anlaşması’nın uygulanmaya başlandığı 1996 yılında Türkiye’nin AB ile dış ticaret hacmi 34 687 milyon dolar olup bunun içinde AB’ye ihracat 11 549 milyon dolar, AB’den ithalat ise 23 138 milyon dolar idi (%49,9 ikame). Türk dış ticareti son otuz yılda önemli bir mesafe kat etmiş, Avrupa Birliği ile yapılan ticaret de bu gelişmeden payını almıştır. Gümrük Birliği Anlaşması’nın uygulanmaya başlandığı 1996 yılından bu yana Türkiye’nin AB ile yaptığı ticaret hacmi yaklaşık beş kat artmıştır. Gümrük Birliği’ne dâhil olma çerçevesinde gümrük vergilerini kaldırmanın Türkiye ekonomisine etkilerini, tarifeler ve söz konusu gümrük birliği anlaşmasının özellikleri kapsamında ele alabiliriz.

II.I.Tarifelerin Kaldırılmasından Kaynaklanan Etkiler

Türkiye’de dış ticaretin serbestleştirilmesi girişimleri 1980’lerden itibaren olmuştur. 1930’lu yıllardan beri uygulanagelen ithal ikameci sanayileşme politikası, 24 Ocak 1980 programının uygulamaya konulmasıyla terkedilmiş, ihracata dönük sanayileşme modeline geçilmiştir. İhracat artışını sanayi mallarına dayandırmak ve dış ekonomik ilişkileri serbestleştirmek, söz konusu programın ana hedeflerinden biri olmuştur (Şahin, 2014: 185).²⁴ Ocak Kararları çerçevesinde, ihracatı teşvik edici ve ithalatı kolaylaştırıcı pek çok uygulamaya yer verilmiştir. 1996’dan itibaren uygulamaya konulan Gümrük Birliği Anlaşmasıyla, dış piyasaya karşı yerli üretimi koruma işlevi gören, buna karşın rekabet gücünü zayıflatan kısıtlayıcı araçların başında gelen gümrük tarifeleri, AB ile karşılıklı olarak kaldırılmış, bunun AB’nin serbest ticaret anlaşması imzaladığı üçüncü ülkeler lehine sonuçları da olmuştur. Gümrük Birliği uygulaması öncesinde, Birlik ülkelerine karşı uygulanan gümrük tarifeleri, Türkiye’ye vergi geliri sağlamakla beraber, Türk sanayisinin rekabet gücünün olmadığını da bir göstergesiydi. Gümrük vergisi uygulamasının dinamik ve statik etkileri olmaktadır.^{****} Gümrük tarifelerinin tümüyle kaldırılması ya da indirilmesinin, Türkiye’nin serbest ticaret şartlarını geliştirerek bölgesel (AB pazarıyla) ve küresel bütünleşmeye katkıda bulunduğu düşünülebilir. Bu şekilde, ticaretin serbestleştirilmesi, Türkiye ekonomisinin büyümesini ve üretimde kaynakların verimli kullanılmasını sağlamaktadır. Gümrük birliğinin kurulması çerçevesinde tarifelerin kaldırılmasının Türkiye ekonomisine sağladığı başlıca kazançları şu şekilde sıralayabiliriz:

- Gümrük vergilerinin kaldırılması suretiyle, yerli üretimde kullanılmak üzere ithal edilen hammadde ya da ara malların ucuzlamasını sağlamaktadır.
- İthal edilebilen ucuz ve kaliteli mallar sayesinde yerli üretimin kalitesini ve rekabet gücünü artırmaktadır.

^{§§§} TUIK, Temel İstatistikler: Dış Ticaret, 2014. http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist_ErisimTarihi:04.09.2015

^{****} Statik etkiler, teknoloji ve ekonominin sabit kalması varsayımı altında, yalnızca üretim faktörlerinin yeniden dağıtımı dolayısıyla oluşan bir defalık etkilerdir. Dinamik etkiler ise, kaynak arzını, üretim yönetimini, teknolojiyi değiştiren ve süreklilik gösteren etkilerdir (Seyyidoğlu, 2013:239).

- Yerli monopollerin oluşmasını önlemektedir.
- İleri teknoloji kullanan, rekabet gücü yüksek işletmeler sayesinde ekonominin verimsiz alanları tasfiye edilmekte, verimli alanları geliştirme çabaları teşvik bulmaktadır.

Gümrük vergisinin net maliyetinin açıklandığı 6 nolu grafikte, devletin vergi gelirlerinin (c) alanı ile gösterildiği belirtilmişti. Yani söz konusu bölge, Türkiye'nin AB ile gümrük birliği uygulamasına gitmemiş olması ve ithalata F1 (ya da t) kadar vergi koymuş olması durumunda elde edeceği gelire işaret etmektedir. Diğer bir ifadeyle Türkiye gümrük birliğine dâhil olması nedeniyle bir miktar vergi gelirinden mahrum kalmaktadır. Bunu da teorik olarak:

(c) x (t1) şeklinde ifade edebiliriz.

Elbette, Türkiye'nin AB'ye ihracatı söz konusu olduğunda bu durumu tersinden ifade edebiliriz. Yani gümrük birliği uygulaması sayesinde Türk ihracatçılar da AB'ye belli bir oranda vergiyi ödemekten kurtulmuş olmaktadır. Ancak şurası da bir gerçektir ki, Türkiye AB ile olan ticaretinde açık vermektedir ve bu ihracatın ithalatı ikame oranı her geçen yıl azalmaktadır.

Gümrük birliğinin statik etkileri, makro ve mikroekonomi açısından ele alındığında ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkilerinden söz edilmektedir.^{†††} Bu etkileri, herhangi bir malın fiyatının yerli tüketiciler için 35 dolar olduğu A ülkesi (Türkiye), 26 dolar olduğu B ülkesi (Avrupa Birliği ülkelerinin bütünü) ve 20 dolar olduğu C ülkesi (Japonya) örneğinden yola çıkarak açıklayabiliriz. Görüldüğü üzere söz konusu malın en pahalı üreticisi A ülkesi (Türkiye) iken, en ucuz üreticisi C ülkesidir (Japonya). Eğer A ülkesi (Türkiye), malı kendisi üretmek yerine daha ucuza üreten bir ülkeden ithal etmek isterse C ülkesini tercih edecektir. Aynı mala, A ülkesinin tüketicileri 35 dolar öderken C ülkesinin (Japonya) tüketicileri 20 dolar ödemektedir. Ancak A (Türkiye) ve B (Avrupa Birliği) ülkeleri aralarında gümrük birliği oluşturmuşlar ve birliğe dışardan gelecek mallar için % 100 oranında gümrük vergisi koymuşlarsa, A ülkesinin (Türkiye) malı ithal etmek için tercih edeceği ülke C (Japonya) değil, B ülkesi (Avrupa Birliği) olacaktır. Çünkü C ülkesinin 20 dolara sattığı malın fiyatı, gümrük vergisi uygulaması nedeniyle 40 dolara (20+20 = 40 dolar) yükselmiş, dolayısıyla B ülkesinin (Avrupa Birliği) 26 dolar satış fiyatı olan malı daha ucuz kalmıştır.^{††††} Bu örnekte, Viner'in ifade ettiği gibi gümrük birliğinin ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkileri söz konusudur.

Ticaret yaratıcı etkisi, gümrük birliği içindeki bir ülkenin (A ülkesinin) bir malı üretmek yerine, aynı malı daha ucuza üreten gümrük ortağı diğer ülkeden (B ülkesinden) ithal etmesi durumudur. Diğer bir ifadeyle, ithalat fiyatı, söz konusu ülkedeki arz fiyatından düşük olacağından dolayı ülkedeki arz kaynağının yerini birliğe üye başka bir arz kaynağı almaktadır. Ticaret yaratıcı etkisi, toplumsal refahı artırıcı yöndedir.^{§§§§}

Gümrük birliğinin ticaret yaratıcı etkisi iki yönde ortaya çıkmaktadır :Birinci olarak, A ülkesindeki pahalı üretimin, daha etkin olan B ülkesi lehine yer değiştirmesiyle bu üretimde kullanılan üretim faktörleri, B ülkesinde daha etkin üretim alanlarında kullanılabilir hale gelmektedir (üretim etkisi).İkinci olarak, A ülkesindeki pahalı üretimin,daha ucuz olan B ülkesindeki üretim ile ikame edilmesi, A ülkesindeki üreticilerin daha ucuza daha fazla tüketmelerine olanak vermektedir (tüketim etkisi).^{*****}

^{††††}Gümrük birliğinin ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkilerini bir örnek üzerinden görmek için İbrahim Armağan'ın, "Note sur l'intégration économique régionale entre les pays en voie de développement", başlıklı makalesine bakabilirsiniz (The Turkish Yearbook, vol.12, 1972, ss.123-125). Ayrıca, gümrük birliğinin statik etkileri için bakınız. (Cihan Dura ve Hayriye Atik, 2007: 12-22).

^{†††††}Gümrük vergileri, birim ve ağırlık gibi malların fiziki birimleri üzerinden alınan spesifik vergiler, malın değerinin belirli bir yüzde oranını ifade eden ad valorem vergiler ve bunların ikisini birleştiren karma vergiler şeklinde sıralanabilir (Seyidoğlu, 2003:136).

^{§§§§§} Viner'in analizinde, ülkelerde üretilen malın miktarı ne olursa olsun, üretim maliyetlerinin sabit kaldığı varsayılmıştır. Üretim etkileri, refah değişimlerinde etkili olan tek kaynak olarak görülmüştür. Tüketici talebinde meydana gelebilecek değişmelerin refah seviyesi üzerindeki etkileri dikkate alınmamıştır. Viner'in teorisindeki söz konusu eksiklikler daha sonra James Meade tarafından giderilmiştir. Meade, Viner'in sabit maliyetler analizini yumuşatmış, tüketici talebini de analize dâhil etmiştir.

^{*****} Robson, P. (1993) The Economics of International Integration 2nd edition, Routledge, London ,s.14.

Ticaret saptırıcı etkisi ise, gümrük birliği bölgesi kurulmadan önce, daha düşük maliyetli bir ülkeden (C ülkesinden) ithal edilen bir malın, gümrük birliği kurulduktan sonra birlik içinde ikame edilmesi (B ülkesinden) durumudur. Ancak gümrük birliği nedeniyle korumacılığın uygulanması, gerçekte daha ucuza üretilen dışardaki bir ülke (C ülkesi) malını daha pahalı (B ülkesi) hale getirmektedir.^{††††} Ticaret saptırıcı etki refah azaltıcı yöndedir.

Gümrük birliğinin ticaret saptırıcı etkisi de iki yönde ortaya çıkmaktadır :Birincisi, ithalat en ucuz kaynak (C ülkesi) yerine ikinci ucuz kaynak olan gümrük ortağından (B ülkesi) yapılmasıyla daha pahalı hale gelmektedir.İkincisi, ithalatın gümrük birliği dışındaki ucuz kaynak yerine ona göre nisbi olarak pahalı olan gümrük ortağından yapılması, tüketici kazancında azalmaya neden olmaktadır.

Viner'in yaklaşımıyla, ekonomik entegrasyon bölgesinde gümrük engellerinin ortadan kaldırılması, dış dünyaya karşı söz konusu bir ayrımcılığa neden olmaktadır. Diğer bir ifadeyle, bölgesel açıdan gümrük birliği bölgesindeki ticaret gelişirken, küresel açıdan gümrük birliği bölgesi dışındaki ticaret olumsuz yönde etkilenmektedir.

Her iki etkiyi oluşturan faktörler dikkate alındığında, birlik ne kadar çok katımlı ve üçüncü ülkelere uygulanacak olan gümrük tarifesi ne kadar düşük olursa, gümrük birliğinden sağlanacak ticaret yaratıcı etkinin o kadar fazla olacağı söylenebilir (Dissou, 2002:177).

II.II.Gümrük Birliği Anlaşmasının Niteliğinden Kaynaklanan Etkiler

Türkiye'nin AB'ye üyeliği, adaylık başvurusundan bu yana, yarım yüzyılı aşan bir sürecin konusu olmuş, Gümrük Birliği Anlaşması'nın uygulanması da bu süreci diğer üye ülkelerinkine göre farklılaştırmıştır. 1959'da AET'ye ortaklık başvurusunda bulunmuş olan Türkiye, 1963'te de ortaklık anlaşması imzalamış, Ankara Anlaşması olarak bilinen bu anlaşma 1964'te yürürlüğe girmiştir. Öngörülen süreç doğrultusunda 1970'te imzalanan katma protokol 1973 yılında yürürlüğe girmiş, 1980'de askıya alınan ilişkiler Türkiye'nin 1987'de tam üyelik başvurusuyla canlanmıştır. 1989 yılında Türkiye'ye verilen olumsuz cevap üzerine ilişkilerin ortaklık anlaşması çerçevesinde devam etmesi kararlaştırılmıştır. 1995 yılında yapılan Ortaklık Konseyi toplantısında alınan karar uyarınca Türkiye ile AB arasında gümrük birliği yürürlüğe girmiştir. 1999 yılında Helsinki'de yapılan AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nde Türkiye'nin adaylığı resmen onaylanmış, 2001 yılında da Türkiye için hazırlanan Katılım Ortaklığı Belgesi AB Konseyi tarafından kabul edilmiştir. 17 Aralık 2004 Brüksel Zirvesi'nde, 3 Ekim 2005'te müzakerelere başlanması kararı alınmıştır. Toplam 33 fasıldan bugüne kadar 13'ü müzakereye açılmış, bunlardan biri geçici olarak kapatılmıştır.^{†††††}

Türkiye, 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi kararının 10. Maddesi gereği, dış ticaret rejimini AB ile uyumlu hale getirmeyi ve üçüncü ülkelerle ilişkilerinde Topluluğun Ortak Gümrük Tarifesini, Toplulukça dış ticaret konusunda uygulanan mevzuata da yaklaştırmayı taahhüt etmiştir. Türkiye, Ortaklık Konseyi kararının 16.maddesi gereği olarak da, AB'nin çeşitli ülkelerle yaptığı Serbest Ticaret Anlaşmalarına benzer anlaşmalar yapmıştır. Bunlar arasında EFTA ülkeleri, İsrail, Makedonya, Hırvatistan, Bosna Hersek, Filistin, Tunus, Fas, Suriye, Mısır, Arnavutluk, Gürcistan, Karadağ, Sırbistan, Şili, Ürdün, Lübnan bulunmaktadır.

Bahsedilen süreç içerisinde 1996'dan itibaren uygulanmakta olan Türkiye ekonomisi ve dış ticareti üzerinde bir takım sonuçları olmaktadır. “Gümrük birliğinin olumlu etkilerinin ortaya

^{††††} Lipsey, R.G. (1957) “The Theory of Customs Unions: Trade Diversion and Welfare”Economica, Volume: 24, s.44.

^{†††††} Müzakereye açılan fasıllar; Bilim ve Araştırma, İşletme ve Sanayi Politikası, İstatistik, Mali Kontrol, Trans-Avrupa Ağları, Tüketicinin ve Sağlıkın Korunması, Fikri Mülkiyet Hukuku, Şirketler Hukuku, Bilgi Toplumu ve Medya, Sermayenin Serbest Dolaşımı, Vergilendirme, Çevre, Gıda Güvenliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı Politikası faslı olup bunlardan sadece Bilim ve Araştırma faslı geçici olarak kapatılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. AB 2013 İlerleme Raporu.<http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=111&l=1> Fasıllardan sekizinin açılmasına Kıbrıs Rum Yönetimi, beş tanesine de Nicolas Sarkozy döneminde Fransa engel olmuştur. François Hollande döneminde ise Fransa, daha önce dondurulmasına neden olduğu, bölgesel politikaları içeren 22. Faslın açılmasını sağlamıştır (Christophe Lucet. “La priorité turque”, entretien avec Hakkı Akıl, l'ambassadeur turc en France, Sud Ouest (France) Jeudi 10 juillet 2014, p. 4

çıkmasının iki koşulu olan; tarifelerin ülkeye uygun gelen makro-ekonomik politikalar eşliğinde kaldırılması ve Türkiye ekonomisinin birlik ekonomisine dönüşmesi sağlanması” (Turunç, 2001:69) şartları gerçekleşmemiştir. Bunu yanında, mevcut gümrük birliği uygulamasının özelliklerinden kanaklanan aşağıdaki sonuçlardan da bahsedilebilir:

-Türkiye ve AB arasında uygulanmakta olan gümrük birliğinin sonuçları itibariyle etki alanı, sadece Avrupa Gümrük Birliği bölgesi olmayıp, Türkiye'nin içinde olmadığı daha geniş bir coğrafyayı kapsamaktadır.

- AB ile ABD ya da Kanada arasında sürdürülmekte olan Ticaret ve Yatırım Ortaklığı müzakerelerinin olumlu sonuçlanması halinde Türkiye, müzakerelerinin dışında kaldığı bir sürecin sonuçlarının etkisi altında olacaktır.

- AB ile ekonomik bütünleşme süreci Türkiye'ye, Gümrük Birliği uygulamasının bütün şartlarını sağlamamaktadır. Tarım, hizmetler ve kamu alımlarının gümrük birliği kapsamı dışında tutulmuş olması, mevcut ilişkiye asimetrik bir yapı kazandırmıştır. Türkiye, kendi ithalatında AB gümrük tarifelerini kabul etmiş olmasına rağmen ihracat durumunda bazı ürünlerde kısıtlamalarla karşılaşmaktadır. Mevcut durum Türkiye'nin tarım ve işlenmiş tarım ürünlerindeki ihracat kapasitesini artırmasına engel olduğu gibi sanayi ürünlerindeki ihracat kapasitesini de ithalata bağımlı kılmakta, işletmeleri bir bakıma montaj üretime teşvik etmektedir.

- AB'nin üçüncü ülkelerle uygulamakta olduğu gümrük mevzuatını uygulamayı taahhüt etmiş olması, Türkiye'nin üçüncü ülkelerle yaptığı ticarete haksız rekabetle karşılaşmasına neden olmaktadır. AB ile ABD ya da Kanada arasında görüşülmekte olan Serbest Ticaret Anlaşmaları henüz gümrük birliğini içermemektedir. Ancak, AB ile uygulanan ortak gümrük tarifesi nedeniyle Türkiye, AB-ABD, AB-Kanada Serbest Ticaret Anlaşması'ndan etkilenecek; AB ile gümrük birliği anlaşmasını uyguladığı 1996 yılından bu yana dış ticareti üzerinde yaşadığı olumsuzluklar artacaktır. “AB ile Serbest Ticaret Anlaşması imzalayan Cezayir ve Meksika gibi ülkeler Türkiye'ye gümrüksüz mal satma imkânına kavuşurlarken ikili anlaşma bulunmaması nedeniyle Türk ihracatçıları aynı haktan yararlanamamakta ve Gümrük Birliği'nde, bu gruptaki ülkeleri Türkiye ile serbest ticaret anlaşması imzalamaya zorlayacak bir mekanizma bulunmamaktadır”^{§§§§§}

Türkiye ile AB arasında uygulanmakta olan Gümrük Birliği Anlaşması'nın asimetrik özellikleri, yukarıda 6 nolu şekilde gösterdiğimiz(devletin topladığı gümrük vergisi gelirlerine karşılık gelen) kazançta meydana gelecek kaybınartmasına neden olacaktır. Diğer bir ifadeyle gümrük tarifelerini temsil eden t1'in, ithalat hacmiyle olan (MT) = (T1 – A2) ile çarpımı şeklinde gösterilen söz konusu kayıp, (c) alanından daha büyük bir alana eşit olacaktır. Eğer üçüncü ülkelerden, AB serbest ticaret anlaşması yapmalarından önce elde ettiğimiz gümrük vergisi gelirlerini (e) ile gösterecek olursak, Türkiye'nin gümrük tarifelerinin kaldırılmasından dolayı uğrayacağı kayıp

(a+e) x (t1) şeklinde ifade edebiliriz.

§§§§§“Bu kapsamda, AB'nin üçüncü ülkelerle sürdürdüğü veya başlatacağı serbest ticaret anlaşmalarının müzakerelerinde Türkiye masada yer almalı, bu olmuyorsa AB'nin imzalayacağı bu kapsamdaki anlaşmalara Türkiye otomatik olarak dâhil edilmelidir. Bir diğer alternatif olarak AB, üçüncü ülkelere Türkiye ile paralel müzakere yürütmelerini şart koşabilir” (Nihat Zeybekçi, “TTIP'a Dahil Olmazsak Gümrük Birliği Zora Girer” *Dünya Gazetesi*, 25.06.2014), <http://www.dunya.com/ttipa-dahil-olmazsak-gumruk-birligi-zora-girer-231762h.htm>

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Türkiye ekonomisi son otuz yıldan bu yana, hacim olarak genişlediği gibi dış ticarete konu olan ürün çeşitliliği bakımından da gelişmiştir. Yabancı yatırımların artması, ekonominin kesimlerinde kurumsal yapıların oluşturulması, özel sektördeki işletmelerin rekabet gücü kazanması başta olmak üzere Türkiye ekonomisinin gelişiminde AB ile bütünleşme sürecinin ve de bu çerçevede 1996 yılından beri uygulanmakta olan gümrük birliği anlaşmasının önemli rolü olmuştur.

Ancak Türkiye ile AB arasındaki söz konusu uygulama, henüz tamamlanmamış bir gümrük birliğini ifade etmekte bu da teorik kısımda dile getirilen bir takım kazanımlardan Türkiye'yi yoksun bırakmaktadır. Her şeyden önce İspanya, Portekiz ve Yunanistan gibi ülkelerden farklı olarak Türkiye, tam üyesi olmadığı, dolayısıyla karar mekanizmasında etkin şekilde bulunmadığı bir yapının belirlediği kurallara bağlı kalarak ticaret yapmak durumundadır. Bu durum, AB ile bütünleşme sürecinde Türkiye'yi, tamüyelğe bir adım daha yaklaştırmış görünse de Türk dış ticaretinde yıkıcı etkilere yol açmaktadır. Mevcut gümrük birliği uygulaması:

- Türkiye'nin dış ticaret açığını artırmakta,
- Türkiye'deki sanayiinin üretim yapısının AB'den ithalata bağımlılığını artırmakta,
- Türk dış ticaretinin olası bir yeniden yapılanma durumunda hareket kabiliyetini sınırlandırmakta,
- Üçüncü ülkelerle AB'nin yaptığı serbest ticaret anlaşmaları nedeniyle Türkiye'deki işletmelerin özellikle de KOBİ'lerin rekabet gücünü zayıflatmaktadır.

Türkiye ekonomisinin, bu ve benzeri olumsuz etkilere karşı koyabilmesi için AB'ye üyelik sürecinde ve bundan bağımsız olarak, sanayileşme sürecinde bazı çabaları ortaya koyması gerekmektedir:

- Kurumsal ve hukuki yapısını uluslararası ekonominin ve AB'nin yapısına uyarlamalıdır.
- AB ile tam üyelik müzakerelerini kısa süre içinde sonuçlandırmalıdır,
- Gümrük Birliği Anlaşması'nın koşullarında düzenlemeye gitmelidir.
-

Türkiye, dış ticareti bakımından, Gümrük Birliği Anlaşması'nın uygulanması öncesinde arz ettiği Batılı görünümünü, son otuz yıldan beri de korumaktadır. Dünyanın en güvenli pazarlarından biri olması sebebiyle Avrupa bölgesi Türkiye'nin hep odak noktası olmaya devam edecektir ancak, söz konusu gümrük birliği uygulaması yoluyla Türkiye ekonomisinin üretim kapasitesinin AB'ye bağımlı hale gelmesinden ve Türk dış ticaretinin de ithalata kaymasından kaçınılmalıdır.

KAYNAKÇA

Avrupa Komisyonu. (2013). *Türkiye 2013 Yılı İlerleme Raporu*, Brüksel.

Armağan, İ. (1972). Note sur l'intégration économique régionale entre les pays en voie de développement, *The Turkish Yearbook*, vol.12, pp.130-159.

Balassa, B. (1961). *The Theory of Economic Integration*, Greenwood Press.

Commission européenne. (1995). Dossier "Union Douanière Turquie", *Synthese*, La portée de la décision du Parlement européen sur l'Union douanière, MEMO/95/196, Bruxelles, 11 décembre 1995.

Cooper, C.A. & Massell, M.F. (1956-7). *A New Look at Customs Union Theory*, Ed. Robson.

- Dissou, Y. (2002). Dynamics Effects in Senegal of the Regional Trade Agreement among UEMOA Countries, *Review of International Economics*, Volume 10, issue 1.
- Dura, C. & Atik, H. (2007). *Avrupa Birliği Gümrük Birliği ve Türkiye*, Nobel.
- GATT, *Accord Général sur les Tarifs Douaniers et le Commerce* (GATT de 1947), partie III, article 24 pp.43-46.
- Halıcıoğlu, F. Avrupa Birliği'nin Genişlemesinin Türkiye'nin Statik Toplumsal Refahı Üzerindeki Etkileri : Ex-Post ve Ex-Ante Bir Analiz, *İ.Ü. İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, 37. Seri/Yıl 1996/1997, ss.283-296.
- Hançerlioğlu, O. (2004). *Ekonomi Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, 9. Basım, İstanbul.
- Healey, N.M. (1995), *The Economics of The New Europa*, Routledge, London.
- Johnson, H.G. (1962). The Economic Theory of Customs Union, In : *H.G.Johnson, Money Trade an Economic Growth*, Chapter III, Allen and Unwin, London.
- Karlık, R. (2013). *Avrupa Birliği Türkiye İlişkileri: Bir Çıkmaz Sokak*, Beta, İstanbul.
- Krugman, P.R.& Obstfeld M. (2000). *Economie internationale*, Edition De Boeck Université.
- Krauss, M.B. (1972). Recent Developments in Customs Union Theory: An interpretive Survey *Journal of Economic Literature*, Volume: 10, pp.413-436.
- Laborde, D. (2005). Mondialisation et commerce international, *Cahiers français*, n 325, Paris.
- Lipsey, R.G., (1960). The Theory of Customs Unions : A Genel Survey, *Economic Journal* Vol. :LXX, No :279, 1960, s.496-513.
- Lipsey, R.G. & Lancaster, K. (1956-7). The General Theory of Second Best, *Review of Economic Studies*, Vol.24, 1956-7.
- Lucet, C. (2014). La priorité turque, *Sud Ouest (France)*, entretien avec Hakkı Akıl, l'ambassadeur turc en France, Jeudi 10 juillet 2014.
- Meade, J.E. (1955). *The Theory of Customs Union*, North Holland, Publishing Company, Amsterdam.
- Robson, P.(1993). *The Economics of International Integration*, 2rd edition. Routledge, London.
- Roumelitos, P. & Wemegah, M. (1973). Les Négociations Commerciales, *Tiers Monde*, tome 14 n 56, pp.849-854.
- Seyidoğlu, H. (2013). *Uluslararası İktisat*, 19. Baskı, Güzem Can Yayınları, İstanbul.
- Şahin, H. (2014). *Türkiye Ekonomisi: Tarihsel Gelişimi Bugünkü Durumu*, Ezgi Kitabevi, Bursa.
- TUİK, Temel İstatistikler: Dış Ticaret, 2014. <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>
- Turunç, G. (2001). *La Turquie aux marches de l'Union européenne*, L'Harmattan, Paris.
- Viner, J. (1950). *The Customs Union Issue*, Washington, D.C: Carnegie Endowment For International Peace.
- Zeybekçi, N. (2014). TTIP'a Dahil Olmazsak Gümrük Birliği Zora Girer, *Dünya Gazetesi*, 25.06.2014.